

De Zandhagedis

bescherming in de duinen urgent

ANNIE ZUIDERWIJK, GERT-JAN MARTENS EN BAS VAN LEEUWEN

De zandhagedis wordt ook duinhagedis genoemd omdat hij een karakteristieke soort is van onze duinen. Tot halverwege de twintigste eeuw was de zandhagedis een 'gewone' verschijning. Als men door de duinen fietste, ritselde het van de wegschietende diertjes. Tegenwoordig is de zandhagedis een ernstig bedreigde soort in het gehele land en populaties zandhagedissen gaan nog steeds achteruit in kwaliteit of verdwijnen. In de duinen is de situatie zo kritiek dat gevaar voor uitsterven reëel is. In dit artikel gaan we in op mogelijkheden om dit gevaar te keren en de zandhagedis voor de duinen te behouden. Een "Overleg Duinhagedis" is ingesteld om de mogelijkheden verder gestalte te geven in de vorm van een op het duinbeheer gericht beschermingsplan.

De duinen moet aan een aantal voorwaarden voldoen om te kunnen fungeren als leefgebied (habitat) voor de zandhagedis. Voor de regulatie van zijn lichaamstemperatuur is de zandhagedis namelijk afhankelijk van zijn directe omgeving: zonbeschenen plaatsen om op te warmen en beschaduwde plaatsen om een te hoog oplopen van de temperatuur te voorkomen. Zuidhellingen en ook vlak duinterrein kunnen de nodige afwisseling geven indien de vegetatiestructuur voldoende gevarieerd is. Een voor zandhagedissen geschikt landschap heeft een afwisseling van zandige plekjes, kruidige vegetaties, afgewisseld met groepjes struiken of bomen. Vooral een afwisseling in struiklagen kan de gewenste variatie in microhabitat opleveren: bijvoorbeeld een begroeiing van duinroosje en kruipwilg naast duindoorn en (dauw)braam, al of niet met hoger opgaande soorten (liguster, kardinaalsmuts, Gelderse roos en meidoorn). Een vegetatie die rijk is aan structuur en aan soorten, biedt ook een gevarieerde insectenfauna die

door jonge en oudere dieren op verschillende wijzen gegeten wordt (1). Tevens kunnen zandhagedissen in zo'n vegetatie hun eigen predatoren (fazanten en andere vogels) makkelijker ontwijken. Ook de wijze van voortplanting stelt eisen: de vrouwtjes zetten op een diepte van ongeveer acht centimeter vier tot twaalf eieren af (1,2). Daarvoor wordt een kale zandige plek uitgezocht, niet te ver van opgaande begroeiing, maar zo gekozen dat de zonnewarmte voldoende kan doordringen om de eieren te laten ontwikkelen. Om de winter in diepere hollen door te komen worden verstoringsvrije en droge gedeelten in het duin benut. Lokale populaties kunnen zich alleen handhaven als met regelmaat uitwisseling van individuen uit verschillende populaties plaatsvindt. Dat betekent dat in het duin geen barrières mogen voorkomen in de vorm van uitgestrekte kale gebieden, dichte bossen of brede wegen.

De situatie in de kustduinen

De afgelopen drie jaren zijn de duinen van Den Helder tot en met Hoek van Holland en Voorne nauwkeurig onderzocht op het voorkomen van zandhagedissen (3). In vrijwel alle duindelen komt de soort nog voor, zij het bijna overal héél zeldzaam. Zandhagedissen werden gezien in 130 km-hokken, verdeeld over 22 verschillende gebieden, waartussen zones zonder waarnemingen voorkomen van twee tot tien km breed (4). Het leefgebied van de zandhagedis in de duinen is dus sterk verbrokkeld. Zandhagedissen zijn geen erg goede migranten. Afstanden van meer dan 2 km door hagedis-onvriendelijk gebied worden door de dieren waarschijnlijk niet overbrugd.

Mannetje-zandhagedis
(foto J. v. Mourik).

Een voor zandhagedissen geschikt landschap bestaat uit zandige plekkjes en kruidenvegetaties, afgewisseld met groepjes struiken en bomen (foto K. Wijgh).

Oorzaken

Voor deze achteruitgang is een aantal oorzaken aan te wijzen. Enerzijds is het leefgebied van zandhagedissen in de duinen kleiner geworden door uitbreiding van woonkernen en recreatieve voorzieningen. Anderzijds eutrofieert ten gevolge van luchtverontreiniging en het inlaten van vervuild rivierwater de duinbodem. Hierdoor raken de duinen begroeid met een dichte hoogopgaande vegetatie: ze vergrassen en verbossen. Bovendien verdrogen de habitats door wateronttrekking. Daarbij moeten we de predatie van duinvreemde soorten als fazant en huiskat niet onderschatten. Mogelijk heeft ook de natuurlijke uitbreiding van meeuwenkolonies een negatief effect gehad. Tenslotte is ook de toename van de recreatie een factor van belang.

Hoewel de meeste hiaten in het duinlandschap voor de zandhagedis niet meer zijn te overbruggen, moet het wel mogelijk zijn om de hagedis in de duinen voor uitsterven te behoeden. Uit de resultaten van de afgelopen jaren komen in het duingebied drie (meta)populaties naar voren: één ten noorden van het Noordzeekanaal tot en met de duinen van Camperduin, één direct ten zuiden van het Noordzeekanaal tot Noordwijk aan Zee en één in de duinen bij Wassenaar. Alleen de populatie zand-

hagedissen ten zuiden van het Noordzeekanaal is nog enigszins op peil, dat is de populatie die de Amsterdamse Waterleidingduinen, Duin & Kruidberg en de Kennemerduinen bewoont.

Beschermingsplan

De tendensen binnen het huidige duinbeheer (het toestaan van dynamiek, het tegengaan van versnippering) bevorderen in principe de kwaliteit van de leefgebieden voor de zandhagedis. Een verdere afstemming van het beheer op de eisen die de zandhagedis aan zijn omgeving stelt, kan de kwaliteit van zijn leefgebieden nog meer verbeteren. Ons beschermingsplan beoogt om op korte termijn de populaties in de drie genoemde gebieden te versterken; op lange termijn voorziet het plan in het behoud en de ontwikkeling van de zandhagedis in het overige duingebied.

In de eerste plaats zullen, daar waar het nodig is, de huidige habitats met zandhagedissen verbeterd moeten worden. Dit kan in de meeste gevallen bereikt worden door de variatie in begroeiing te vergroten. Als de populaties in de drie kerngebieden sterk genoeg zijn, is het te verwachten dat de zandhagedissen van daaruit ook de omringende gebieden zullen bevolken.

In de tweede plaats zullen de migratiemogelijkheden voor zandhagedissen bevorderd moeten worden. Daarbij wordt gedacht aan het opheffen van barrières tussen huidige leefgebiedjes en het creëren van migratiebanen, die het voor de zandhagedis aantrekkelijk moeten maken om naar potentieel geschikte leefgebieden te verhuizen.

"Overleg duinhagedis"

Voor de verdere uitwerking en realisering van het plan is op ons initiatief een overleg ingesteld met duinbeheerders. Hiermee wordt kennis over habitatseisen en het voorkomen van de zandhagedis in de duinen samengebracht met kennis over duinprocessen en beheersplannen in de betreffende gebieden. Dit overleg is inmiddels van start gegaan. Het zal naar verwachting bijdragen aan het behouden van de zandhagedis in de Nederlandse duinen zodat ook komende generaties van deze fascinerende bewoner van het duin kunnen genieten.

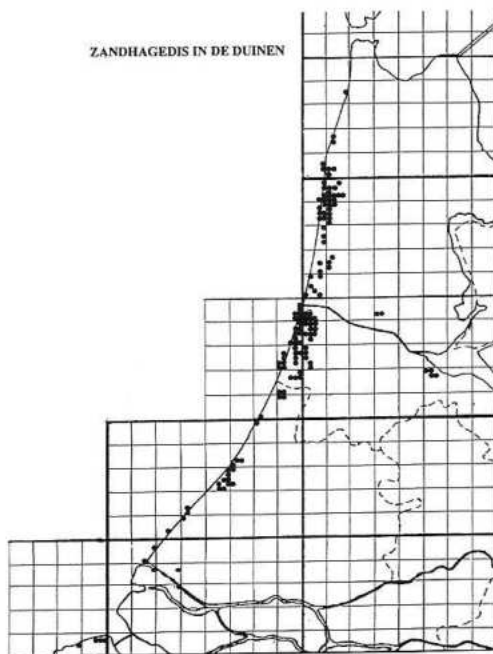
Literatuur

1. LEEUWEN, B.H. VAN, 1991. Duinbeheer en Zandhagedis. WARN-publikatie Nr. 7: 27-39.
2. STRIJBOSCH, H., G.-J. MARTENS & J.J. SPAARGAREN, 1990. Onderzoek aan eiafzetplaatsen van de zandhagedis. *Wielewaal*, 56 (1): 11-16.
3. ZUIDERWIJK, A. & G. SMIT, 1992. Reptielen monitoring 1991. Nieuwsbrief nr 7. Mededelingenblad van *Lacerta*: 22 (6): 9-25.
4. ZUIDERWIJK, A., G. SMIT & B. KRUYNJENS, 1992. De Nederlandse hagedissen in de jaren tachtig. Beschrijving en analyse van de landelijke verspreidingspatronen. *Lacerta* 51 (1) in druk.

Dr. B.H. van Leeuwen is werkzaam bij het bureau van de Natuurbeheersraad.

G.J. Martens werkt bij de Hogeschool Holland en vertegenwoordigt de Herpetologische Studiegroep N-H.

Drs. A. Zuiderwijk werkt bij de Universiteit van Amsterdam en vertegenwoordigt de Herpetogeografische Dienst van *Lacerta*.

Waarnemingen van zandhagedissen in Noord- en Zuid-Holland sinds 1985, gekarteerd per km². Het grid is 5x5 km. Bron: Monitor-onderzoek Reptielen. Herpetogeografische Dienst van *Lacerta*.